

DEZVOLTAREA COPILULUI IN PERIOADA ANTEPRESCOLARA

DEZVOLTAREA PROCESELOR DE CUNOASTERE

A. SENZATIILE SI PERCEPTIILE

B. REPREZENTARIILE

C. MEMORIA

D. PARTICULARITATILE ATENTIEI

E. LIMBAJUL

F. GANDIREA

A. Senzatiile si perceptiile

Intre 1 si 3 ani, deosebit de mult se imbogatesc planul senzorial – perceptiv. Perceptiile **auditive** cunosc treptat o specializare si o anumita finete, dobândind functii psihologice mai ample. Numeroase tipuri de fenomene sonore devin obiect al perceptiei. Muzica incepe sa determine la copii reactii pozitive sau atentie incordata, mai ales dupa varsta de un an si jumătate, ceea ce demonstreaza ca incepe sa se dezvolte sensibilitatea muzicala. La doi ani, copilul este sensibil la ritm; poate chiar sa danseze la auzul de melodii ritmate. Dezvoltarea analizatorului auditiv e implicata si in diferentierea cuvintelor, a modului cum sunt pronuntate. Progresele sensibilitatii in aceasta directie maresc baza perceptiva de intelegere a limbajului. Se formeaza treptat auzul fonematic.

Se dezvolta totodata, perceptiile **vizuale**. Dupa 1 an, spre 1 an si 6 luni, se manifesta interesul pentru figuri colorate din reviste, ziare etc. Spre 2 ani, interesul ramane viu si atunci cand pozele sau figurile nu sunt colorate. La 3 ani, pe copil il intereseaza cartile cu ilustratii. El are preferinte pentru ilustratiile clare si simple, cu putine detalii si expresive.

Obiectele indepartate, precum si cele mici le percepe mai greu, ceea ce se datoreaza dezvoltarii inca nesatisfacatoare a capacitatilor de acomodare a cristalinului. De fapt, recunoasterea obiectelor de la distanta, perceperea lor clara, presupune o anumita experienta perceptiva de care anteprescolarul nu dispune inca.

Perceptiile si senzatiile **gustative** si **olfactive** se dezvoltă si ele. Anteprescolarul mai obisnuieste sa duca lucrurile la gura. In general, gusturile sale se diferentiaza; el incepe sa aiba preferinte pentru alimente de o anumita culoare, sau o satietate gustativa si olfactiva care determina reactii negative. La 1 an si 6 luni – 2 ani si jumătate, multi copii refuza grisul cu lapte, de care s-au plictisit.

O deosebita dezvoltare au intre 1 si 3 ani perceptiile tactile. Mai ales dupa formarea capacitatii de deplasare independenta si de folosire a cuvântului, tactul furnizeaza si creeaza, impreuna cu vazul, conditii de percepere a spatiului haptic, concret, direct, nemijlocit. Inca la 15 luni este evident faptul ca, atunci cand arunca obiecte sau le scapa din maini, copilul prezinta o mare mobilitate in urmarirea vizuala a traiectoriei pe care o descrie caderea obiectului. Tot in aceasta perioada se constituie si alte caracteristici structurale ale perceptiei. Datorita implicatiei tactile, vizuale si kinestezice in perceptie, copilul anteprescolar diferentiaza mai bine si mai clar dimensiunile obiectelor. Desi progresul in aceasta privinta este lent, totusi, in legatura cu anumite situatii care au fost fixate puternic, in special prin experienta tactila si vorbire, copilul incepe sa foloseasca criterii de diferentiere, categoriile de „mare” si „mic”. Jocul de manuire a obiectelor contribuie la dezvoltarea acestui gen de aprecieri.

Este adevarat ca obiectele indepartate sunt inca distinse greu si defectuos. Dificultatea ramane mare in aceasta privinta si din cauza ca extinderea zonei vizuale este limitata (in adancime, aceasta zona este clara la 5 – 11 m, iar limitele campului vizual sunt cuprinse intre aproximativ 45 si 50 cm). Ceea ce depaseste campul vizual (in largime si adancime) este percept relativ haotic. De altfel, copilul nici nu-si ridica probleme de percepere a obiectelor aflate la distanta decat in foarte rare ocazii. Inconsistenta experientei anteprescolarului cu privire la dimensiunile si forma

obiectelor este, inca, evidenta. In perceptia spatiala se include, intr-o coordonare foarte fina, ce evolueaza intens in perioada anteprescolara, neatingand insa limita de confluenta necesara in perceperea corecta a marimii la distanta, activitatea para (binara) a receptorilor (ochi, urechi, tact etc.).

Experienta tactilo – vizuala – kinesteza, inca imperfecta, se va dezvolta totusi simtitor, se va stabili si, in continuare, in perioada prescolara, copilul va castiga treptat experienta (cognitiva) ca obiectele nu-si modifica, decat in mod aparent, marimea la distanta.

Copilul traieste din plin prezentul; perceperea evenimentelor trecute este confuza. Totusi, vorbirea infuenteaza constituirea elementara a perceptiei de timp, datorita necesitatii de expunere „pe rand” a ceea ce in perceptie se da impreuna. La acestea se adauga necesitatea, uneori puternica, de a explica si comunica adultului etape ale unor activitati consumate si ale unor intentionalitati gradate.

Desi perceptia constituie modalitatea cea mai dezvoltata de reflectare a realitatii obiective, caracterul ei inca fragil la anteprescolar este evident. Daca o persoana cunoscuta se imbraca altfel decat de obicei, ea este greu recunoscuta chiar de copilul de 2 ani. Generalizarea perceptiva este manifestata in numeroase imprejurari. In acest sens, o fetita de 1 an si 7 – 8 luni, care avea obiceiul sa lase capul in jos cand cineva o privea insistent, reactiona in acelasi mod in fata oglinzii, in care de fapt se privea pe ea insasi, sau in fata unui portret, ce privea cu insistenta in fata, fatita manifestand astfel o perceptie generalizata, primitiva, cu elemente ale recunoasterii confuze, la situatii doar aparent asemanatoare.

Dezvoltarea perceptiei este influentata in ontogeneza timpurie de imbogatirea mijloacelor de comunicare verbala. Atentia copilului poate fi orientata, la varsta de 3 ani, discret, prin limbaj, spre anumite insusiri ale obiectelor, ceea ce face ca perceptia sa se desfasoare in conditii noi, mai evolute.

Toate acestea ne permit sa consideram ca dezvoltarea perceptiei are loc in trei moduri: sub influenta actiunii cu obiectele, sub influenta comunicarii verbale si sub forma perceptiei contemplative. Intre 1 si 3 ani modalitatea mai frecventa de percepere este aceea care priveste actiunea cu obiectele.

B. Reprezentările

O serie de psihologi, ca Baldwin, H. Wallon, Marian, R. Zazzo, au subliniat ideea ca, pana la 2 ani, evolutia reprezentarilor si operarea mentala cu ele este lenta.

Studii exprese asupra reprezentarilor din prima copilarie au creat insa termeni noi pentru aceasta problema. N. I. Barkenblitt a aratat, pe cale experimentală, ca la 1 an si 4 luni sunt evidente reprezentările generale pe baza rezervei de perceptii de care dispune copilul. Acest fenomen este favorizat de dezvoltarea limbajului. Sub influenta limbajului reprezentările se supun unei profunde restructurari. Limbajul, la randul sau, se dezvolta pe seama cresterii capacitatilor de reprezentare a obiectelor, actiunilor etc. Cuvantul – denumire devine instrument al activitatii intelectuale numai datorita dezvoltarii reprezentarilor.

Prin limbaj se contureaza continutul reprezentarilor, se precizeaza legaturile acestora cu grupele de obiecte pe baza carora s-au format.

În copilărie, reprezentările vor rămâne totuși mult legate de percepție, vor predomină reprezentările cu un caracter intuitiv concret.

Posibilitatea constituirii unor reprezentări prin intermediul cuvântului creează o bază nouă pentru capacitățile cognitive și stimulează desprinderea treptată a reprezentărilor de percepția directă.

Dezvoltarea planului mental permite trecerea de la apariția involuntară a reprezentărilor la apariția lor în urma unei solicitări verbale. Copilul poate fi solicitat, la 2 ani și jumătate, să caute pantofii și să-i aducă, să pună pieptenele la loc etc. Toate acestea arată că reprezentările sale au o oarecare precizie în ceea ce privește locul unde se află plasate obiectele evocate.

În prima copilărie se dezvoltă și reprezentarea de sine (H. Wallon). Copilul se numește pe sine, după ce a auzit pe alții de mai multe ori numindu-l. Atrăgând mult atenția capacitatea relativ redusă a copilului, până la 1 an și 6 – 7 luni, de a se recunoaște în oglindă. Uneori, anteprescolarul poate manifesta accese de gelozie față de copilul din oglindă ținut în brațe de către mama sau tatăl său. Această manifestare este cu atât mai intensă cu cât persoana care ține copilul manifestă față de acesta mai mult tandrețe. Gesturile, în acest caz, sunt percepute ca fiind adresate unui alt copil.

C. Memoria

Între 1 și 3 ani memoria copilului se dezvoltă mai ales pe linia organizării conduitei plastice de recunoaștere și reproducere a cuvintelor, fapt posibil datorită creșterii cantității de informație și retenție sau stocare.

Funcțiile mnemonice sunt alimentate de achiziții prin stratificare (retenție) a evenimentelor și conduitei de fiecare zi implicate în satisfacerea trebuințelor și dorințelor copilului. De aceea, la 18 luni, copilul poate executa mici sarcini, poate căuta jucăria, mingea etc. Mai mult, când a terminat mâncarea, întinde spontan farfuria și spune: „gata”, dovedind astfel că a acumulat o anumită experiență de viață.

Recunoașterea este facilitată de familiarizarea copilului cu datele generale ale mediului în care trăiește. Asociațiile prin continuitate au un rol deosebit de important în retenție, în fixarea mnemonică de scurtă durată (imediată).

În cadrul memoriei, crește latența ei. Astfel, la 1 an, latența este uneori de câteva săptămâni, la 3 ani – de câteva luni, la 4 ani – de un an. Se pune astfel în evidență creșterea orizontului primitiv de retrospectivă (spontană) a experienței de cunoaștere. Evocarea verbală complică acest orizont.

Memoria imediată a copilului anteprescolar are un caracter afectogen pronunțat, în care se recunoaște legea raportării la evenimentul cel mai pregnant.

Reproducerea verbală spontană în relațiile cu adultul devine deosebit de activă. Copilul face încă destule greșeli pe acest plan, dar efortul lui de a reproduce o anumită formă de exprimare se intensifică.

De fapt, repetarea organizează memorarea și deci reproducerea.

D. Particularitățile atenției

Ca funcție complexă de orientare și concentrare a activității psihice, atenția este evident nedezvoltată până la 18 – 20 de luni, când copilul începe să manifeste

momente de atentie concentrata in activitatea de joc de manuire. Astfel de momente se constata pe la 2 ani si in relatiile cu adultul, copilul fiind adesea foarte atent la modul cum vorbeste sau cum gesticuleaza acesta. Anteprescolarul poate fi distras prin cuvinte de la o activitate prost orientata. Tot verbal, I se pot sugera actiuni, mobiluri etc. Atentia se formeaza si se dezvolta mai ales in joc, activitate in care raportul dintre factorii intamplatori ce-l distrag pe copil este diferit fata de situatiile dinafara jocului. In decurs de 10 minute, de pilda, copilul anteprescolar poate sa schimbe directia activitatii de 6 – 7 ori, iar in joc, de aproximativ 3 – 4 ori (la 2 ani si jumătate). Durata jocului, ca activitate, creste de-a lungul acestei perioade a dezvoltarii psihice. In conditii adecvate, copilul la 2 ani se poate juca peste 10 minute, iar la 3 ani, peste 15 minute. In literatura de specialitate se arata ca, la copiii mici, oboseala nu determina distragerea in aceeasi masura ca la adult.

E. Limbajul

In aceasta perioada, vorbirea incepe sa aiba un rol din ce in ce mai mare in viata copilului anteprescolar.

Cuvantul, perceperea lui ca excitant, se face in trei situatii diferite:

- 1) In imprejurari in care se identifica si se denumeste o situatie, un obiect. In acest caz, cuvantul se asimileaza de catre copil ca substituant al obiectului sau situatiei percepute. In aceste conditii, cuvantul capata o mare stabilitate si permite sa se constituie functia superioara de semnalizare a vorbirii.
- 2) Dar cuvantul poate sa fie perceput de catre copil dupa o intamplare. In acest caz, copilului I se vorbeste despre ceva petrecut inainte, in viata lui (dupa o plimbare, dupa o vizita etc). El percepe deci cuvantul care actualizeaza reprezentari cu privire la evenimente traite anterior.
- 3) Uneori, copilului I se relateaza fapte, intamplari, impresii, la care el nu a participat in nici un fel, deoarece fac parte din experienta adultului. In aceasta situatie perceperea limbajului se face fara un sprijin pe experienta copilului (care este inca foarte restransa).

Cea mai importanta cale a dezvoltarii limbajului este aceea a *verbalizarii activitatii prezente si trecute, dar mai ales aceea a insusirii cuvantului in perceptia situatiei sau a obiectului*. Ca evolutie generala, perioada primei copilarii se caracterizeaza, in aceste conditii, prin trecerea de la intelegerea limbajului legat de situatii practice la forme mai variate de comunicare, nelegate de asemenea situatii.

Copilul invata sa denumeasca fenomene, situatii, obiecte din ambianta, modul de folosire a acestora, ajungand la intelegerea ca toate obiectele de acelasi fel, cele care servesc unor acelorasi aspecte *se denumesc printr-un anumit cuvant*. Chiar in prima copilarie exista o anumita capacitate de perfectionare a vorbirii si intelegerii verbale.

In fiecare perioada a dezvoltarii ontogenetice se constituie anumite caracteristici ale vorbirii. In perioada dintre 1 – 3 ani, copilul isi insuseste mai ales *cuvinte si modul de a le lega intre ele, unele aspecte ale acordurilor gramaticale, ale morfologiei si ale sintaxei*. Treptat, cuvintele rostite capata o fizionomie apropiata de cuvintele rostite de adult. *Concomitent se invata utilizarea corecta a mijloacelor morfologice si sintactice ale limbii, folosirea curenta a unor cuvinte cu functii de*

instrumente gramaticale (in afara de cuvintele – denumire si de cuvintele cu semnificatii nediferentiate).

Dezvoltarea vocabularului in prima copilarie. Perioada anteprescolara poate fi socotita drept perioada in care, de fapt, se desfasoara invatarea practica a limbii materne. Numarul de cuvinte intelese si rostite de copil creste, ceea ce ii ofera posibilitatea sa stabileasca relatii verbale destul de variate.

Varsta	1,6 ani	2 ani	3 ani
Cuvinte	100	300 – 400	1000 – 1100

Cresterea vocabularului activ este vizibila mai ales in a doua jumatate a anului al doilea de viata. La 18 luni, copilul intelege numai un important numar de cuvinte cu functii de denumire a obiectelor, fenomenelor etc., dar si sensul cuvintelor: *aici, acolo, aceia, acum* etc. In vocabular persista un mare numar de cuvinte onomatopeice sau de cuvinte cu un caracter denominativ ambiguu. Totusi, dupa 2 ani, copilul poate sa-si exprime trebuintele si dorintele prin cuvinte, sa foloseasca pronumele personal si posesiv, sa utilizeze si cateva adjective, in mod corect. La 3 ani, vocabularul sau contine si unele numerale etc., devenind complex si colorat.

Dezvoltarea mai mica sau mai mare a nivelului limbajului si a volumului vocabularului se face sub influenta si preocuparea adultului, a celor din jurul copilului pentru stimularea unei vorbiri corecte. In orice caz, vorbirea copilului intre 1 si 3 ani se caracterizeaza prin substantive (simplificate, ca pronuntie), adjective (folosite dihotomic), precum si printr-un numar redus de verbe.

Particularitati ale pronuntiei. Intelegerea continutului semnalizator al diferitelor cuvinte, precum si pronuntarea lor ridica probleme grele in fata copilului mic. Totusi, el va trebui sa rosteasca fiecare cuvant cat mai clar ca sa poata fi inteles. Necesitatea de a fi inteles stimuleaza, in decursul primei copilarii, dezvoltarea pronuntiei, a articularilor complexe. Din cauza unor dificultati in pronuntia cuvintelor mai lungi sau mai grele, se vor manifesta anumite trasaturi deficitare ale pronuntiei. Cele mai frecvente sunt:

- 1) *Eliziunea*, care consta din omiterea din corpul cuvantului a uneia sau a mai multor silabe, a unuia sau a mai multor sunete;
- 2) *Inlocuirea articularii complexe cu una simpla*;
- 3) *Inlocuirea sunetelor apropiate ca articulare*: uneori, copiii inlocuiesc sunetul *r* cu sunetul *l*;

(Cu toate acestea, aceste fenomene nu constituie dislalii, rotacisme, sigmatisme etc. propriu-zise, adica nu sunt defecte de vorbire. La baza acestor inlocuiri sta capacitatea de pronuntie limitata. Totusi, capacitatea copilului de a progresa din acest punct de vedere este evidenta si se supune legii sintezei sunetelor in silabe si a silabelor in cuvinte etc.)

- 4) *Metateza* consta in mutarea sunetelor si silabelor in cuvant;
- 5) *Perseverarea sunetelor si silabelor apropiate* se exprima mai ales prin dublarea unor silabe in cuvant, in general silaba articulata;
- 6) *Contaminarea*, fenomen intalnit des la copiii foarte mici se exprima prin faptul ca, la un moment dat, un anumit cuvant sufera, in vorbirea copilului, un regim care nu I se potriveste (am *mergut* dupa am *facut*), sau prin accentuarea gresita;

7) *Tendinta de economie si contragere*: din cuvintele greu de pronuntat si relativ extinse, copilul compune o forma verbala concentrata, redusa.

Greutatile si greselile de pronuntie provin din dezvoltarea inca insuficienta a analizatorului motor – verbal, inclusiv a aparatului fonator. Exerciitiul verbal, realizat prin comunicarea de zi cu zi, auditia pronuntiei corecte a adultului vor contribui la dezvoltarea corespunzatoare a vorbirii copilului. Uneori, intarzierile in evolutia pronuntiei corecte a cuvintelor au la baza unele anomalii (buza si limba prea groase, prea rigide sau prea moi, anomalii ale danturii etc. sau obstructia foselor nazale prin polipi, fisuri palatine ori aderente ale valului palatin).

Se pot intalni insa si defecte de voce (voce nesonanta, falset, ragusit etc.) si defecte de rostire (gangaveala, balbaiala, impiedicarea silabica).

Defectele de vorbire se diminueaza simtitor pana la 3 ani, vorbirea devenind mai fluanta si corecta. Se dezvolta mult intonatia.

Adesea, defectele de pronuntie pornesc chiar de la unii adulti, care vorbesc cu copilul o adevarata „limba pasareasca”.

Dezvoltarea structurii gramaticale a vorbirii. Tot dupa 2 ani, copilul incepe sa faca anumite progrese in ceea ce priveste folosirea constructiei gramaticale a limbii materne. Acesta ramane totusi relativ simpla pana la 3 ani.

La inceput, cuvantul are *sens de propozitie* si este folosit ca atare. La 1 an si 8 luni copilul incepe sa construiasca propozitii simple. In procesul complex al comunicarii experientei sale, al verbalizarii experientei de care dispune, copilul isi insuseste caracterul de sistem al terminatiilor cuvintelor flexibile. In sistemul articulării verbelor sau substantivelor el se exprima in jurul varstei de 2 ani. Cu toate acestea, asistam la contaminari de regim gramatical necorespunzator, la creatii de cuvinte etc.

Treptat, copilul isi corecteaza structura gramaticala a limbii. Folosirea din ce in ce mai corecta a cazurilor, a numarului, a genului, a acordului gramatical face ca propozitia sa devina mai bogata, exprimarea tot mai clara. Spre sfarsitul anului al doilea si prima jumătate a anului al treilea, copilul incepe sa foloseasca persoana I a pronumelui personal si pronumele posesiv. Pronumele demonstrativ este utilizat in locul cuvintelor – denumiri (*ata, ici, colo*). Cuvintele care exprima relatii sunt inca adesea gresit folosite, fiind plasate in locul altora (*dar, deci, pentru ca* au sens apropiat de *si*). Anteprescolarul utilizeaza multe interjectii, exclamatii, sunete parazitare; limbajul lui este foarte colorat si insotit de numeroase gesturi si de mimica.

Functiile sociale ale limbajului copiilor de 1 – 3 ani. Pe masura ce limba devine mijloc de comunicare, ea deserveste si functia de instrument al socializarii copilului. In situatiile de comunicare se activeaza lanturile verbale si lanturile curente de cuvinte, copilul utilizand toate mijloacele fonetice de care dispune pentru a exprima relatiile ce le constata in realitatea obiectiva, unele generalizari in aceasta privinta si pentru a facilita simbioza dintre el si cei din jurul sau. Dupa cum s-a vazut, insusirea limbajului se realizeaza adesea in invatarea unor activitati. De aici posibilitatea trecerii de la activitati la cuvinte si invers. Binenteles, limbajul se asimileaza, in principal, prin „comunicare”.

Încă înainte de 1 an, consolidarea pronunției are loc în cadrul dialogului cu adultul, dialog în care intervin momente de natură foarte diferită, ce dau o anumită tonalitate acestor relații și o mai mare sau mai restrânsă valoare de transfer de experiență.

La 2 ani se fac progrese în ceea ce privește interesele glosice ale copilului, fenomen exprimat prin frecvența întrebărilor de tipul: „ce este aceasta?”. Când ne referim la dezvoltarea vorbirii copilului, trebuie să avem în vedere și însușirea unei conduite verbale – afective, incorporarea în conduită verbală, încă de la 1 an și 5 – 8 luni, a unor modalități verbale de mulțumire, de salut etc. La 3 ani se observă o nuanțare în conduită verbal – socială.

În concluzie, linia generală a dezvoltării limbajului la copilul anteprescolar se caracterizează prin *trecerea de la cuvântul cu sens de propoziție, de la limbajul functional simplu la propoziția simplă* (limbaj situativ) cu funcții mai complexe. Așadar, dezvoltarea limbajului reflectă modul în care are loc dezvoltarea psihică a copilului și modul în care evoluează comunicarea cu adultul și cu alți copii, ca expresie a sociabilității infantile în plină constituire.

F. Gandirea

Aproximativ după 1 an și 8 luni, copilul trece printr-o fază de transformări importante pe planul proceselor de cunoaștere. Intensificarea cunoașterii denumirii obiectelor duce la constituirea experienței cognitive ca toate obiectele pot fi denumite. Copilul începe să întrebe mult, cu perseverență, pe toți cei din jurul său, întrebările sale referindu-se nu numai la denumirea obiectelor, ci și la locul și rolul pe care le au. Creșterea curiozității și intensificarea întrebărilor pun în evidență o modificare calitativă a procesului de integrare în condițiile mediului de existență în care se află copilul. Modificarea privește constituirea intensă a unui plan mental în care se organizează treptat o oarecare ordine.

Conștința unui astfel de fenomen în acest moment al dezvoltării copilului este foarte mare. Anteprescolarul începe să stabilească mult mai activ asemănări și deosebiri între obiecte și fenomene, integrând modul de a fi folosite în semnificația obiectelor denumite.

Treptat se dezvoltă noi modalități operative obiectuale, se organizează *comparatia, gruparea* (clasificarea). Practic, la 2 ani, copilul poate să compare construcția sa de câteva cuburi suprapuse cu cea făcută de partenerul său. Aceasta înseamnă că a descoperit diferențele. La 2 ani și jumătate, aceste diferențe în suprași-l provoacă reacții brutale (dărâma construcțiile). La 3 ani, va avea altă atitudine, el va încerca să modifice construcția sa sau va încerca să facă alături una nouă, asemănătoare cu cea a partenerului său. De altfel, la 3 ani el va dobândi o anumită capacitate de a determina diferențele între două imagini, după ce mai întâi la una dintre ele s-a operat o schimbare, poate compara două obiecte. Planul sesizării de diferențe este evident în domenii foarte diferite.

La toate acestea trebuie să adăugăm faptul că, încă la doi ani și jumătate, copilul poate să așeze, într-o anumită ordine, câteva imagini și să dea o explicație plauzibilă acestei așezări.

La sfarsitul acestei perioade, gandirea copilului se exprima, ca si gandirea adultului, in trei termeni (subiect, predicat, copula). Ea este inasa dominata de judecatile de existenta si de atitudinea interogativa fata de denumirea obiectelor. Important este si faptul ca se dezvolta elementele abordarii inteligente a situatiilor concrete, punandu-se treptat bazele operativitatii generale, elementare a gandirii.